

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије одржаног
12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година III / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Драган Бошковић
доц. др Маја Анђелковић
мр Часлав Николић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Јелена Јовановић
проф. др Тијана Ашић
проф. др Никола Рамић
проф. др Анђелка Пејовић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
доц. др Сања Ђуровић
доц. др. Владимир Поломац

Лектура и коректура

Јелена Петковић
Бојана Вељковић
Тања Танасковић

За издавача

проф. Слободан Штећић,

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Интерагент, Крагујевац

Тираж

150 примерака

ISBN 978-86-85991-39-4

Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије,
одржаног 12. марта 2011. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година III / књ. 1

Крагујевац, 2012.

УЗ ДВОКЊИЖЈЕ СА III СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Резултати са III научног скупа младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, одржаног 12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу презентују се научној и стручној филолошкој јавности у ове две књиге.

Сам назив скупа показује да двотомни зборник доноси резултате из две тематско-научних области: из лингвистике и из књижевности. А језик и књижевност и јесу области што одражавају научно-наставну суштину филолошког дела Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Уз то то су научне области из којих се изводе докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Због тога је скуп младих филолога нераскидиво повезан са докторским студијама, он је на својеврстан начин и пратилачки и интегрални део докторских студија. На њему, наиме, учествују сви докторанди са прве и друге године докторских студија језика и књижевности. Докторанди са докторских студија само су део, и то мањи, учесника овога скупа. На овоме, трећем по реду скупу младих филолога, с рефератима је учествовало више од сто педесет младих филолога не само из Србије, мада их је са наставних и научноистраживачких институција у Србији било највише. Овај скуп тако пружа ретку прилику да се на једном месту сусретну млади који су или на уласку у научне филолошке воде или су у њих већ увелико закорачили. Овај скуп и јесте посвећен њима, и само њима. Или је можда правилније рећи: овај скуп је њихов и само њихов скуп.

Реферати се овде штампају у два тома, који одражавају дисциплинарну структуру скупа. Први том доноси реферате са секције *Савремена проучавања језика*, а други са секције *Савремена проучавања књижевности*. Сви пријављени и поднесени реферати нису, међутим, нашли места у овим зборницима, него само они који су прошли научну рецензију угледних филолога. Сама та чињеница својеврсни је посредни показатељ научне вредности овде штампаних прилога. Ти прилози, наиме, сведоче о заиста завидном научном нивоу њихових аутора, међу којима има и оних којима су ово први објављени научни радови. Радови штампани у овом двотомном зборнику на одређен начин репрезентују актуелни тренутак савремене филологије из перспективе њених најмлађих научних посленика. Док овај зборник иде у штампу, већ су разаслани позиви за IV скуп младих филолога, тако да је овај скуп, на задовољство како његових организатора тако и његових учесника, већ добио карактер традиционалног. А из вида не треба испустити ни чињеницу да је ово једини скуп ове врсте не само у Србији него и на Балкану.

За реферате и у њима изнесене резултате заслужни су искључиво референти – учесници овога скупа. За организацију скупа најзаслужнији су млади филолози са ФИЛУМ-а, а за штампање овога као и зборника са претходна два скупа заслужан је пре свега ФИЛУМ. И свима се мора одати захвалност, јер без њих ни скупа младих филолога, ни ових двотомних зборника са њега не би било.

О ЛИНГВИСТИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА III СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Прва књига зборника *Савремена проучавања језика и књижевности* са III скупа младих филолога, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 12. марта 2011. године доноси укупно 46 лингвистичких реферата тематски разврстаних у шест поглавља: I. *Дијалектолошка и ономастичка проучавања* (садржи три рада), II. *Морфолошка и твorbена проучавања* (садржи четири рада), III. *Лексикосемантичка проучавања* (садржи осам радова), IV. *Синтаксичка проучавања* (садржи четири рада), V. *Стилистичка и семантичка проучавања* (садржи девет радова), VI. *Примењенолингвистичка проучавања* (садржи осаманаест радова).

Оваква тематска структура лингвистичке књиге зборника показује да су реферати на III скупу младих филолога били готово расподељени у две велике групе. Прву би чинили реферати који су се бавили питањима што припадају свим системсколингвистичким дисциплинама, укључујући ту и она три што репрезентују дијалектологију и ономастику, а другу – реферати контрастивног или методичког типа

Првој групи углавном припадају србистички радови, док другу групу по правилу представљају радови младих филолога који се баве страним филологијама. Тако су се у овом зборнику сусрели критеријуми националне и страних филологија, који су често и интерферирани, посебно у контрастивнолингвистичким радовима. Неспорно је да су сви радови, с обзиром на младост својих аутора – више него завидног научног квалитета. Уосталом, сви су они прошли рецензентску процедуру, у којој су учествовали најеминентнији лингвисти са српских универзитета и института.

Сви радови обухваћени овом књигом зборника доносе квалитет не само у одабиру тема, него и још више у начину њихове обраде. Готово сви аутори врло добро владају различитим лингвистичким теоријама, добро познају актуелна лингвистичка „кретања“ и различите методе лингвистичких истраживања. Користе их и с њима кореспондирају. Зато смо сигурни да ће и ова, уз претходне две филолошке књиге са скупа младих филолога на ФИЛУМ-у у Крагујевцу, наћи своје место не само у српској лингвистици.

Крагујевац, фебруара 2012. годне

Уредници

САДРЖАЈ

Уз двокњижје са III скупа младих филолога / 5
О лингвистичкој књизи зборника са iii скупа младих филолога / 7

I ДИЈАЛЕКТОЛОШКА И ОНОМАСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Мирјана Пеџровић Савић

О пореклу лексике свадбених обичаја и неке њене историјске потврде(област Рађевина) / 15

Тања Танасковић

Мушки надимци у селу Шљивовцу код Крагујевца / 23

Бојана Вељовић

О неким особинама фонетизма говора Тутина и околине / 33

II МОРФОЛОШКА И ТВОРБЕНА ПРОУЧАВАЊА

Драгана Цвијовић

О неким граматичко-семантичким особинама именица на -о у српском језику / 47

Ивана Маринковић, Јована Јовановић

Творбена анализа неких именица из класе етника у српском језику / 55

Ана Ранђеловић

Терминолошко-методолошки проблеми у именичкој префиксацији / 65

Анеџа Спасојевић

Неке морфолошке особености у језику романа *Ходочашће*
Арсенија Његована Борислава Пекића / 71

III ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ненад Ивановић

Индивидуална лексика: творбено-семантичке и творбено-стилске одлике индивидуализама у српском језику (на материјалу из Речника САНУ) / 85

Милица Стојановић

Семантика глаголског префикса *пре-* у српском језику / 101

Светлана Слијепчевић

О апстрактној лексици у политичком дискурсу (на примеру концептуализације *Србије*) / 113

Јелена Јанковић

Фитоними од придева *бео* у српском језику / 121

Нађаша Миланов

Семантика глаголског префикса *по-* у српском језику / 141

Јованка Милошевић

Глаголи са значењем ударања у савременом српском језику (лексичко-семантичка анализа) / 153

Данијела Станић

Променљиви придеви са именичком основом који означавају боје / 165

Иван Књижар

О неким колокацијама с именицом *реч* / 175

IV СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Тијана Крстић

Модалне и временске употребе кондиционала презента у француском и потенцијала у српском језику / 183

Вера Јовановић

О једном типу ситуације у француском језику / 195

Маја Жарковић

Партиципски придјиви као премодификатори именичке фразе / 203

Нађалија Живковић, Каширина Аксић

Формална семантика неких глаголских времена у српском језику / 213

V СТИЛИСТИЧКА И СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Вера Ђеврић Нишић

О кумулацији осамостаљених језичких јединица у роману *Очеви и оци* Слободана Селенића / 227

Јелена Максимовић

Метонимија у новинским извештајима / 233

Слободан Новокмећ

Сликовитост поредбених конструкција у роману *Тврђава* Меше Селимовића / 239

Марија Милосављевић Тодоровић, Марина Сјасојевић

О особеностима огласа на интернет сајтовима намењеним оглашавању / 249

Aleksandra Milčić Radovanović

Administrativna leksika u prevodima romana Ive Andrića na engleski / 257

Соња Миловановић

Језичко-стилске одлике романа *Одбрана и последњи дани* Борислава Пекића (Семантостилистички ниво) / 265

Аида Шеховић

Рецепција архаизама код говорника српског језика / 277

Каталин Озер

Номиналне форме ословљавања на факултету / 285

Ана Шарчевић, Ивана Николић

Концептуалне метафоре у српском, енглеском и шпанском језику: локализација унутар универзалног система / 297

VI ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Будимка Ускоковић

МОТИВАЦИЈА ЗА УЧЕЊЕ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА ИЗВАН
ОКВИРА ОБАВЕЗНОГ ШКОЛОВАЊА / 311

Јулијана Вулешић

Анализа часова немачког језика у крагујевачким средњим
школама са аспекта коректуре грешака / 323

Нађааша Вукајловић

Разлози студената за страх од усменог изражавања на немачком језику / 331

Тјана Кukić

Izostavljanje određenog člana kod učenika italijanskog jezika
kao stranog čiji je maternji jezik srpski / 341

Даница Јерошијевић

Предлози наставника за превод енглеских фразних
глагола са партикулом *off* / 351

Sandra Buljanović

O mogućnostima prevođenja glagolskih vremena, člana i roda s
mađarskog na srpski: primer romana Mora Jokaija *Zlatan čovek* / 367

Катјарина Крстић

Невербална комуникација у настави шпанског језика / 379

Марија Стјанојевић

Бењаминов есеј *Задајтак преводиоца* и његова сродност са теоријом
језика Вилхелма Фон Хумболта – истраживања Крисоле Камбас / 391

Марина Кебара

Психолошке основе лингвистичке теорије Јана Бодуена Де Куртенеа
као пионирски допринос настанку психолингвистике / 397

Данка Синадиновић

Улога различитих компонената мотивације у учењу
енглеског као страног језика код одраслих / 407

Ивана Ђирковић Миладиновић

Афективни аспекти учења енглеског језика као страног / 421

Радмила Сузић, Тијана Дабић

Веза између мотивације за учењем енглеског језика и језичке анксиозности / 431

Соња Хорњак

Фактор мотивације у процесу усвајања страних језика / 443

Маја Марковић

Неки аспекти примене теорије вишеструких интелигенција на
учење енглеског као страног језика у основној школи / 453

Марко Банковић

Утицај енглеског језика на давање назива привредним
субјектима у Републици Србији / 463

Војана Radenković Šošić, Jelena Božović

Улога превођења у настави стручног језика / 469

Миљана Стојковић

„Clickers“ – значај и могућност примене у настави енглеског језика / 475

Катари́на Аксић

Семантичка категоризација глагола са префиксом
раз- и њихови енглески еквиваленти / 481

Аутори / 492

Слободан НОВОКМЕТ¹
Београд

СЛИКОВИТОСТ ПОРЕДБЕНИХ КОНСТРУКЦИЈА У РОМАНУ *ТВРЂАВА* МЕШЕ СЕЛИМОВИЋА²

Роман *Тврђава* Меше Селимовића изузетно је богат разноврсним поредбеним конструкцијама. Циљ нам је да на примеру овог романа укажемо на садржај и квалитет тих поређења. Такође, анализа односа поређене и поредбене јединице треба да идентификује језичке механизме помоћу којих се остварује сликовитост у поредбеним конструкцијама, те да покаже како та сликовитост функционише. Тако ћемо рећи нешто више о значају поређења за књижевни стил Меше Селимовића и нешто о могућностима сликовитих поредбених конструкција у српском језику.

Кључне речи: поређење, сликовитост, метонимија, метафора, појмовна метафора

1. Уводне напомене

1.1. Поређење је једна од основних одлика нашег писменог и усменог изражавања, поготово онда када свој исказ желимо да приближимо реципијенту, често на познатији или сликовитији начин. Стилистичари и теоретичари књижевности слажу се у схватању да је поређење један од конструктивнијих механизма који служе појачавању израза (Јовановић 2006: 1).

1.2. Са стилистичке тачке гледишта, професор Р. Симић (Симић 2001: 266) поређење, или компарацију, смешта у сложене операције у оквиру стилске транспозиције и каже да се поређење остварује кад се „особине једног чињеничког елемента не описују директном номинацијом, већ 'премештањем' пажње на неки други опис, уз чију се помоћ први чињенички склоп 'приказује'.“ Убедљивост или општа снага деловања на реципијента на тај начин се „помера“ са уобичајеног колосека на други, а исказ постаје ефикаснији, или ефицијентнији. Тошовић каже да се оно састоји у „опонирању двију појава ради прецизирања једне од њих“ (Тошовић 2002: 230). С те стране можемо разликовати две врсте поређења, једно које служи као конвенционални језички механизам који има за циљ побољшање исказа и друго које има изразитију стилску улогу у обликовању језичког исказа. *Речник књижевних џермина* поређење третира као стилску фигуру и у први план истиче његову стилску вредност,³ чија је једна од основних одлика

1 slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израза Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 „Поређење је језичко изражајно средство којим се неко својство, стање, деловање и сл. објашњава, чини ближим, стилистички истиче и афективно појачава довођењем у везу, повезивањем са неким другим, читаоцу познатим својством итд. (...) Дефинише се као зближавање, довођење у саоднос две појаве на темељу њихове сличности или подударана у једној или више особина, па се једна од тих појава сликовито приказује, објашњава, афективно појачава упоређивањем с другом.“ *Речник књижевних џермина*, друго допуњено издање, Нолит, Београд, 1992, 622.

управо – сликовитост.⁴ И новије издање *Речника књижевних штермина* (Поповић 2010: 551) каже да поређење може бити успело ако су особине између поредбене и поређене јединице „изразите и упечатљиве, или ако упућују на шира и сложености својства предмета и тиме указују на дубља, симболична или нова значења. Напротив, ако су те особине опште, онда је поређење банално и овештало, нпр. *црвена као ружа, њежак као олово, храбар као лав* итд.“

1.3. До сличног закључка долази и Ј. Јовановић (Јовановић 2006: 8) када каже да упућивање на једнакост садржаја компаратума и компарандума није најважнија функција поређења: са поласком од значењске еквиваленције, тежи се упечатљивијем изразу. По речима Б. Тошовића, „ради изазивања ефекта тежи се сликовитом представљању“ (Тошовић 2002: 169). То нам говори да језички материјал у поредбеним конструкцијама може у конструкцију да унесе и различите значењске нијансе које доводе до емотивизације исказа.

2. Поредбене конструкције у роману *Тврђава*

2.1. Меша Селимовић је један од оних писаца који су остали упамћени, између осталог, и због префињеног језичког израза у свом књижевном стилу. Поређење је једна од значајних особина књижевнојезичке обраде Селимовићевог текста. Роман *Тврђава*, из 1970. године, захваљан је пример пишевог дела за проучавање поредбених конструкција и начина на који их овај писац користи. У њему смо током читања приметили више од 400 поређења на 370 страна (у зависности од издања), разноврсних по својој структури и квалитету. Поређење је један од основних начина да се језички убедљивије и ефикасније расветли унутрашњи свет његових мисаоних ликова, и то путем ситуација и појава које су нам познатије и ближе. Да бисмо утврдили на који начин те поредбене конструкције остварују сликовитост, и самим тим своју стилску ефицијентност, погледали смо њихову структуру.

2.2. Најчешћи синтаксички модел поредбене конструкције у *Тврђави* састоји се од две јединице, поређене и поредбене (оно што се пореди и оно са чиме се пореди), односно компаратума и компарандума. Њих на нивоу реченичног члана повезују најопштије поредбене речи а то су: *као, њоуиш, налик* итд. У проучавању оних језичких механизма који чине таква поређења сликовитим центрисали смо се на поредбене јединице пошто је „тежишни део конструкције компарандум и то се наглашава распоредом сликовитих детаља који су углавном смештени у поредбеном делу“ (Јовановић 2007: 3–4).⁵

2.3. Поредбени део може бити једночлан, састављен од пунозначне речи као самосталне синтаксичке јединице, истовремено најелементарнијег члана синтаксичког система (Станојчић, Поповић 2004: 191). Она може стајати и у предлошко-падежној конструкцији. Иако реч на месту поредбене јединице може у конструкцију унети не само основно значење већ и конотативне нијансе које могу да варирају емоционални тон исказа (Јовановић 2006: 4), у роману има и неколико конвенционалних поредбених фразеологизама са именицом на месту компаран-

4 Сликовит, -а, -о 1. који се представља сликом, исказује помоћу слика (...) 3. који је пун слика, живописан, изразит, пластичан (о језику, стилу) *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.

5 Сликовита представа је конструктивно језгро поређења, а ово је смештено у области компарандума. Кад је потребно тамо се измештају и елементи компаратума који служе изградњи сликовите представе (стр. 4).

дума. То су: *стајало у зрлу као кости* (13)⁶; *зајевао попуш славуја* (113); *пекло као рана* (169); *жуш као лимун* (232); *сркао као чорбу* (233); *завијао као пас* (240); *хладан као лед* (286); *верни као пси* (332); *севнула као муња* (372) итд.

2.4. На месту вишечланог компарандума налазе се синтагме и зависне поредбене реченице. Синтагме по врсти могу бити именичке, придевске, прилошке и глаголске (Станојчић, Поповић 2004: 193), али у положају поредбене јединице најчешће су именичке синтагме са атрибутима као зависним конституентима. С те стране можемо очекивати конкретизованија значења именица, па самим тим и нешто сликовитија поређења. У роману има и синтагма на месту поредбене јединице које се понашају као устаљене језичке комбинације и које не делују необично, нпр.: *И ето, то су биле шири једине могућности [...] сигурне колико и облак на небу.* (101); *Гракне као злослушна пшеница и одлеши.* (162); *Отишао сам, као на дрвеним ногама, ударајући о камење неравне калдрме.* (339) итд. И зависне реченице на месту поредбене јединице могу показати изванредан степен уопштености која није везана за уметничко обликовање текста. То могу бити нпр.: *као да сам изгубио разум* (19); *као да је прошло много година* (82); *као да лежимо на злату* (160) итд.

2.5. Највећу сликовитост приметимо у именичким синтагмама у којима се појављују зависне односне реченице у функцији односних атрибута, било да стоје саме уз главну реч или је деле са још једним конгруентним атрибутом. Можемо очекивати развијену сликовитост и од зависних поредбених реченица на месту вишечланог компарандума, и то због своје предикатске структуре и „прилике да развију разгранате слике које не истичу само једну заједничку црту већ указују на низ паралелних особина двеју појава...“ (Јовановић 2007: 1).

2.6. Занимљиво ће бити приметити да се апстрактне појаве или ситуације најчешће преводе у слике конкретних и познатих ситуација и предмета, односно да се уопштавају конкретним логичким еквивалентима у природи, често сликама из животињског света. Та уопштавања, која су темељни носилац сликовитости, дешавају се на основи полисемије, првенствено метонимијског и метафоричког преношења значења. Када је на месту компарандума реч као самостална синтаксичка јединица, дешава се на ширем плану и изградња појмовних метафора на основу којих се ефикасније уобличава сликовита представа. На основу механизма семантичке трансформације⁷ и сакупљених примера из романа, начин постизања сликовитости у поредбеним конструкцијама поделили смо у две групе, и то **Сликовите поредбене конструкције са 1) метонимијском и 2) метафоричком везом између компаратума и компарандума.** Покушаћемо да посматрамо поређењу и поредбену страну компарације као две самосталне синтаксичке јединице које имају своје значење и које се могу међусобно заменити, односно да постоја (компарандум) на сликовитији начин дочарава ситуацију претходне (компаратум) и да уочимо какве се везе између њих остварују.

6 Број стране односи се на издање: М. Селимовић, *Тврђава*, BookMarso, Београд, 2002.

7 Даринка Гортан Премк у књизи *Полисемија и организација лексичког система у српском језику* под овим термином, на основу систематизације претходних сазнања о пренесеним значењима лексема, подразумева платисемију, метонимију, синегдоху и метафору, али разликује њихову лексичку употребу од фигуративне.

3. Сликовите поредбене конструкције са метонимијском везом између компаратума и компарандума

3.1 Ако метонимију схватимо као „употребу једног знака (имена) уместо другог знака за предмете или појаве који су повезани неким логичким изванјезичким односом“ (Ковачевић 1999: 175), онда је у случају компарације можемо посматрати као когнитивни механизам⁸ и применити је на целокупну слику исказану везом која се успоставља између независне реченице и зависне поредбене реченице у функцији поредбене одредбе. Ако метонимију омогућује „блискост предмета за које се везују замењени и замењујући знак“ (Ковачевић 1999: 177), онда поређену и поредбену јединицу можемо третирати као међусобно замењиве знакове који, иако се синтаксички разликују, стоје у чврстој логичкој вези. Сликовитост условљену метонимијским преношењем значења покушаћемо да илуструјемо следећим примерима:

1) *Мислио сам ганушио збуњен, спреман да своју одбојности преокренем у њежну љубазности, као грбава девојка којој говоре лијепе ријечи.* (58)

Ово поређење, које намеће слику грбаве девојке, дочарава јунакову сумњу у топлу добродошлицу код слоја људи којем никако не припада. Односна реченица „којој говоре лијепе ријечи“ у функцији односног атрибута ефикасно поентира исказ након конгруентног атрибута „грбава“. Селимовић сликовитост гради на друштвеном стереотипу, стиду и непријатности због инвалидитета, додатно га појачавајући употребом именице „девојка“. Јунак доводи у везу дволични однос одређеног слоја људи према њему са односом који је карактеристичан према грбавим девојкама (сажаљење, презир, гађење) тиме изједначавајући себе са грбавом девојком.

2) *А она се прибила уз мене, као ушлашено куче уз кујине сисе [...]* (93)

Именичка синтагма „уплашено куче“ са зависним конституентима развија једну сликовиту ситуацију која се темељи на представи из животињског света. Телесно прибијање два људска тела метонимијски се повезује са односом кује и кучета на начин да се однос тоpline између мушкарца и жене поистовећује са односом тоpline и блискости између мајке и детета из животињског света.

3) *И никога то није уразумило, сви срљају на власт, као ноћни лејшири на пламен свеће.* (146)

Неуобичајан однос између компарандума и компаратума (пореди се глагол „срљати“) чини ово поређење сликовитим, иако синтагма на месту поредбене јединице делује уопштено. Глагол „срљати“ фигуративно је употребљен у главној реченици, његово основно значење овде је „нападати, навалити“⁹. Начин на који људи „срљају“ на власт доводи се у логичку везу са насртањем лептира на пламен свеће. Пламен свеће се изједначава са влашћу, „привлачност“ власти доводи се у везу са светлошћу која привлачи лептире. Међутим, тај пламен је овде

8 О метонимији и метафори као когнитивном механизму односно механизму мишљења према коме се обликује слика света у језику писали су у другој половини 20. века, између осталог, аутори попут Лејкофа и Џонсона (George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago, London: The University of Chicago press, 1980).

9 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, пети том, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 974.

обележен негативном конотацијом. Од те слике лептира развија се и једна порука – сви који теже власти на крају ће се „опећи“.

- 4) *Они (представници власти) су болести на народном тијелу, као жуке.* (146)

Именица „гука“ значи отеклина, оток (на телу човека или животиње)¹⁰. А они, у овом случају представници власти, пореде се са болешћу, дакле, метонимијском везом власт се изједначава са болешћу на људском телу, а та веза се сликовито дочарава представом отекине на месту компарандума. Овде имамо појмовну метафору НАРОД ЈЕ ТЕЛО, која се формира на основу метонимијског повезивања народа и тела. Друга појмовна метафора је ВЛАСТ ЈЕ БОЛЕСТ, односно поступци власти могу се поистоветити са оним што чини болест. Веза која се успоставља између ове две појмовне метафоре метонимијске је природе.

- 5) *Али узбуђени мозак је као усплахирана животиња коју ухвати страх и којој се чини да је све проишав ње.* (197)

Као центар поредбене јединице овде се појављује мотив из животињског света. Стилску ефективност поређење црпи из општих особина животиње као такве да делује нагонски и инстинктивно, што се доводи у логичку везу са „узбуђеним мозгом“. Конгруентни атрибут „усплахирана“ конкретизује ту нагонску особину животиње, а односне реченице у функцији атрибута са глаголима „ухватити“ и „чинити се“ као предикатима пружају додатну експликацију ситуације.

- 6) *[...] зовући их милостивим зовом, као што факир свирком извлачи змије из рупе.* (287)

Сликовитост овог поређења огледа се у препознатљивости једне културолошке слике (која је везана за подручје Индије) и метонимијском повезивању. Развија се слика змије која, реагујући на звук музике, излази из рупе или корпе и помера се у ритму мелодије (иако се оне у ствари померају реагујући на конкретне инструмента, а не на звуке – оваква представа је постала уопштени део источњачког културног наслеђа). Успоставља се метонимијска веза између глагола „звати“ и именице „свирка“.

- 7) *Најгоре је што човек, због једне ситне грешке, почне да их ниже, као ћердан.* (297)

Поређење које се може сликовито протумачити и које успоставља слику нижања ћинђува на ланац (ћердан – тур. ланчић о врату, огрлица).¹¹ Такође, уочавамо метонимијско повезивање које нас доводи до појмовне метафоре – ГРЕШКЕ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈИ СТОЈЕ У НИЗУ, бројиве су, могу да се нижу једна за другом, као ћинђуве на ланац. Доводе у везу апстрактни ентитети и конкретни предмети према неким ситуацијама у којима се нађу.

3.2. Сликовитост у овим примерима подразумева једну развијену ситуацију која јасним логичким везама кореспондира са поређеном јединицом. Управо препознатљивост те везе, као и семантички садржај поредбене јединице, чине поређење сликовитим. Видимо да односни атрибути у именичким синтаг-

10 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, први том, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 594.

11 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, први том, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 819.

мама пружају најпотпунију слику именичког појма ширећи његову перспективу на читаву ситуацију коју могу да развију захваљујући својој предикатској функцији. Они доносе неопходну конкретизацију именичком појму, показују његову карактеристику и сужавају значење (нпр. *као зрбава дјевојка којој зоворе лијеће речи*, 58). Развијена синтаксичка конструкција поредбене јединице омогућава врло јасне слике (*ноћни лејштери...*) које претпостављају ситуације које треба замислити на основу искуства или призвати из културолошке матрице (*као шио факир свирком извлачи змије из руце*). То потврђује и употреба везничких спојева КАО ДА и КАО ШТО, који могу изражавати ситуацију која према поређеној јединици стоји у односу остваривости или неостваривости.

4. Сливите поредбене конструкције са метафоричком везом између компаратума и компарандума

4.1. Као стилска фигура поређење је у тесној вези са метафором, поготово у оним тумачењима који метафору посматрају као скраћено поређење, односно поређење без поредбене речи (нпр. он је као лав наспрам он је лав).¹² „У метафори се преношење врши на основу сличности и/или аналогije. Два знака морају имати бар једну заједничку компоненту која их повезује, а та сличност се састоји у постојању стварних или замишљених заједничких карактеристика појмова доведених у везу“ (Ковачевић 2000: 22–24). Сливитост, која се ослања на метафоричко преношење значења поредбене јединице на поређењу, посматраћемо по принципу сличности семантичког садржаја две јединице. Приметићемо да се неретко дешава уштавање апстрактних појмова конкретним, односно долази до изграђивања појмовних метафора.¹³ Сливиту везу између поређене и поредбене јединице, која се темељи на метафори, илустроваће нам следећи примери:

8) *Његове ријечи су ми пале на душу као жеравица.* (39)

Иако се намеће да је поређени део у овом примеру глагол *пагајти*, ипак је у првом плану метафоричко повезивање оштрих, теобних речи са жеравицом, односно врелим жаром. Речи могу имати особине жеравице, бити вреле, разорне, болне. Такође, успоставља се и фигуративна појмовна метафора према којој су речи жеравица, али она се своди на још општију – РЕЧИ СУ ПРЕДМЕТИ и конкретизацију РЕЧИ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈИ ПЕКУ (Кликовац 2004: 76), а оне се исказују кроз слику жеравице.

9) *[...] ошћкако је рекла да је шрудна, и ошћкако очекујемо нешознашо драго створење, које ће расши између ње и мене, као између два дуба, зашшићено, нашкриљено [...]* (45)

Видимо сликовито поређење које се заснива на метафоричкој повезаности дрвета и човека (дуб – листопадно дрво чији је плод жир или желуд).¹⁴ Хлад и

12 У књизи *Стилска и граматичка стилских фигура* проф. Ковачевић као једну од основних реализација метафоре као стилске фигуре наводи тзв. копулативну метафору (X је Y), где је изједначавање могуће на основу заједничке особине по којој су дати појмови слични наводећи да схватања по којима се семантичка разлика између двају фигура (поређења и метафоре) огледа у одсуству поредбене речи. „У метафори се вада слично доживљава као исто“ (стр. 22–24).

13 О појмовним метафорима погледати у: Душка Кликовац, *Метафоре у мишљењу и језику*, Библиотека XX век, Београд, 2004.

14 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, први том, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 795.

сигурност коју пружа разлистано дрво доводи се у корелацију са сигурношћу коју човек може да пружи детету (намеће се слика детета између две густе крошње, а на плану појмовне метафоре успоставља се однос ЧОВЕК ЈЕ ДРВО). За разлику од поређења на стр. 265 романа, где је именица *дрво* функционише као самостална поредбена јединица (*...да не би само бишисао, као дрво*), и где су као основне особине за поређење искоришћене његова непокретност и укопаност, овде се црпе неке друге, позитивне особине дрвета.

10) *Баца ситине паре око себе, а деца се смију, вршиће, гурају се главама и раменима, као врашци око зрневља жица (...)* (85)

Сликовитост у чијој је основи метафорично повезивање слике деце (и глагола којима се означава њихово деловање) која се гурају око ситног новца са сликом врабаца који се комешају око мрвица (деца су, као и врашци, ситна и раздрагана, а радња сакупљања ситног новца основним физичким манифестацијама као што су савијање ка земљи и узимање подсећа на радњу кљуцања мрвица).

11) *[...] њажљиво извлачење мршавих руку из дућих рукава, као да двије ласице вире у свијети [...]* (93)

Руке се повезују са ласицама по принципу физичке сличности (ласице су вишке, мршаве, покретне), дакле, метафоричким повезивањем. *Као да вире* – односи се на бојажљиво, стидљиво провиривање руку из рукава, али са дозом опреза и лукавства, што је карактеристично за ласице и што би овом поређењу дало и експресивно значење. У компарандуму тако имамо слику ласица које вире из неког неименованог заклона.

12) *И ето, мисао се спустила на земљу, као уморна птица.* (108)

Апстрактна именица *мисао* доводи се у везу са појавом из природе, у овом случају *птицом*.¹⁵ Развија се појмовна метафора МИСАО ЈЕ ПТИЦА – може да лети, да се умори и спусти. Поређење функционише захваљујући корелацији између та два појма и конкретизацијом апстрактног појма конкретним. Такође, птица овде функционише као једна општа метафора за мисао – мисао је, као и птица, слободна, може да лети и да стреми ка висини.

13) *Овако, све одјекује у мени, и замишљени тријекор и замишљена одбрана, све у мени, као да се камење одроњава у пећини.* (140)

Мисли које се комешају у глави главног јунака дочаране су на бази метафоре једном сликовитом представом камења које се одроњава у пећини. Метафорично је употребљен глагол „одјекивати“. Потрес, галама и бука која се ствара одроном камена повезују се са мислима стварајући тако једну аудитивну слику. Интензитет и јачина тих мисли изједначавају се са буком коју би тај призор стварао и који би се додатно појачавао осетљивом акустиком пећине.

14) *Човјек је оикољен страхом, као пламеном, пошопљен њиме, као водом.* (320)

У првом поређењу остварено је двоструко дејство. Прво је начин на који је човек притиснут страхом поредбено повезан са ситуацијом када га *оиколи* пла-

15 Погледати код Д. Кликовац (*Метафоре у мишљењу и језику*, 2004) поглавље „Метафоре, дословне и фигуративе“ и концептуализацију именице „мисао“, стр. 85 (14.2 – Видели смо да се мисао интуитивно одређује као предмет који се налази горе (у висини главе или изнад ње) и нешто што се креће (претежно хоризонтално); та представа се може конкретизовати као МИСАО ЈЕ ПТИЦА, остајући у оквиру општије метафоре МИСАО ЈЕ БИЋЕ, стр. 98).

мен ватре (прва слика), и то сличношћу која на овом примеру изграђује једну појмовну метафору – СТРАХ ЈЕ ПЛАМЕН (од пламена је позајмљена његова особина да опколи човека и повреди га). У исто време, једно духовно осећање доводи се у везу са реалном, физичком ситуацијом (дешава се конкретизација слике, апстрактно се уопштава конкретним). Писац континуирано остварује још једно поређење које синтаксички задржава структуру претходног, али мења компоненту на семантичком плану уводећи у поређење антоним ватри – воду (друга слика), СТРАХ ЈЕ ВОДА (може да потопи човека). Такође, битни су и глаголи „опколити“ и „потопити“ који су овде метафорично употребљени. Поредећи страх са двема силама природе, писац интензификује осећај страха дајући му универзалност која се не може поистоветити ни са ватром ни са водом појединачно, представљајући га као највећег људског непријатеља. Ако бисмо сликовитост овде схватили као „постојање слике, односно оцртане живе представе о ономе са чиме се пореди компаратум“ (Јовановић 2007: 1) – онда нам се у овом примеру представа уплашеног човека остварује кроз две слике: човека у пожару и човека који се дави.

5. Тематски садржај сликовитих представа на месту поредбене јединице

5.1. Анализа тематског и семантичког садржаја поредбених јединица које носе у себи сликовиту представу у већини случајева нам открива да је аутор посецао за конкретним представама из животињског света да илуструје поступке или појаве карактеристичне за људе. То су пре свега одређене ситуације оквалификоване поређењима *као уйлашено куче уз кујине сисе* (93), *као ноћни лејшири на пламен свијеће* (146), *као шћо факир свирком извлачи змије из рује* (187), *као врајци око зрнења жића* (85) или конкретне насупрот апстрактних појава представљене поредбеним сликама: *као усйлахирана живошћина...* (197), *као да две ласице вире у свијети* (93).

6. Закључак

6.1. Поређење је врло продуктивна фигура стилизације књижевног текста Меше Селимовића. Наравно, није свако поређење сликовито и присутна су и она са устаљеним, фразеолошким конструкцијама. Међутим, оно што даје књижевном стилу истанчаност јесу управо сликовите поредбене конструкције. Оне служе да се мисаони свет Селимовићевих јунака дочара јасним, препознатљивим и упечатљивим сликама. То је и једна од одлика његовог стила препозната и од бројних критичара и проучавалаца српске књижевности. Оне остварују стилско дејство када аутор пронађе јасне семантичке везе између поредбених јединица које су довољно необичне да се осећају сликовитим, али и довољно препознатљиве да не представљају оцационализам.

6.2. Видимо да је главни механизам за остваривање сликовитих поређења полисемична веза која се остварује између поређене и поредбене јединице, у смислу да поредбена јединица (без обзира на то која је синтаксичка јединица у питању) може да функционише као сликовита, или стилски ефицијентнија, „замена“ за ситуацију изречену поређеном јединицом са којом може бити у метафоричној или метонимијској вези (односно две јединице могу бити повезане по логичком или принципу сличности). Такође, појмовне метафоре доводе до конкретизација, односно илустровања општих појава и ситуација неким конкретним

представама. Сликвитост се најбоље концентрише на месту компарандума, и то када је у питању развијена синтаксичка конструкција. Подједнако је важан и семантички однос који поредбена и поређена јединица успостављају између себе. Богатство различитих поредбених конструкција чини овај роман изузетним стилским делом, а језик Меше Селимовића богатом базом за проучавање различитих стилских поступака.

Литература

- Гортан Премк 2004: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Јовановић 2006: Ј. Јовановић, Прилог проучавању природе поређења, у: *Годишњак за српски језик и књижевност*, Година XX, Број 8, Ниш, 151–164.
- Јовановић 2007: Ј. Јовановић, О синтаксичким и стилским особеностима изградње сликовне представе (На примеру пословичких поређења), у: *Српски језик*, XII, Институт за српски језик САНУ, Београд, 141–170.
- Кликовац 2004: Д. Кликовац, *Мешафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилиских фигура*, Крагујевац: Кантакузин
- Ковачевић 1999: М. Ковачевић, Метонимија и синегдоха, у: *Српски језик*, 4/1-2, год. IV, 1999, 171–202
- Поповић 2010: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*. Београд: Логос Арт/Едиција.
- Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*, Никшић: Јасен.
- Станојчић, Поповић 2004: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматишка српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига РМС: (1967–1976). *Речник српскохрватског књижевног језика*. (I–III Матица српска – Матица хрватска, IV–VI Матица српска). Нови Сад. Матица српска.
- РКТ: (1992). *Речник књижевних термина*, друго допуњено издање. Београд. Нолит.

Грађа

- Селимовић 2002: М. Селимовић, *Тврђава*, Београд: Book Marso.

PICTURESQUE COMPARISONS IN NOVEL *TVRĐAVA* BY MEŠA SELIMOVIĆ

Summary

In this paper we are going to analyse the form of comparisons in novel *Tvrđava* by Meša Selimović and picturesqueness as its essential feature. We will identify the language mechanisms of picturesqueness in those comparisons and conclude why are they so important for literary style of Meša Selimović.

Slobodan Novokmet